X 284404

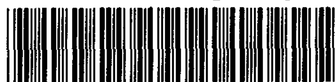
Rutger Bregman

Utópia realistáknak

Budapest, 2019

A könyv eredeti holland címe: Gratis geld voor iedereen: en nog vijf grote ideeën die de wereld kunnen veranderen
Az angol kiadás címe: Utopia for Realists
Szerző: Rutger Bregman
Az eredeti kiadó: The Correspondent (www.thecorrespondent.com)
A magyar könyv az angol kiadás alapján készült.

Fordította: Beke Ádám
Infografika: Momkai

© Rutger Bregman, 2016
© Hungarian translation: Beke Ádám és a CSER Kiadó, 2019.

284404

Minden jog fenntartva.
Jelen könyvet, ill. annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus, mechanikus, fényképészeti úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

ISBN 978-963-278-574-5

Kiadja a CSER Kiadó
Felelős kiadó: a kiadó vezetője
1114 Budapest, Ulászló u. 8.
Telefon: (+36-1)386-9019
E-mail: info@cserkiado.hu
Honlap: www.cserkiado.hu
Szerkesztő: Cser Judit
Tördelés, nyomdai előkészítés: Pető Erzsébet
Nyomta és kötötte: Palatia Nyomda, Győr
Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

Tartalom

1 Az Utópia visszatér — 7
2 Miért jó, ha mindenkinek ingyenpénzt adunk? — 31
3 A szegénység vége — 59
4 Nixon és az alapjövedelem bizarr története — 87
5 Új kor, új mérőszámok — 111
6 A 15 órás munkahét — 137
7 Miért nem éri meg bankárnak állni? — 163
8 Versenyfutás a gépekkel — 187
9 A Bőség Földjének kapuin túl — 213
10 Az eszmék világmegváltó ereje — 245

Epilógus — 265
Irodalomjegyzék — 277
Köszönetnyilvánítás — 307
A szerzőről — 308

„Az Utópiát kihagyó világtérkép
pillantásra sem érdemes,
hiszen pont azt az országot nem ábrázolja,
ahová az emberiség tart. Amikor pedig megérkezünk,
körülnézünk, és látva egy jobb helyet, újra útra kelünk.
A fejlődés az utópiák valóra váltása."

Oscar Wilde (1854-1900):
Az emberi lélek és a szocializmus, idézet

1

Az Utópia visszatér

Kezdjük egy kis történelemleckével: régen minden rosszabbul ment. A világtörténelem 99%-a során, az emberiség 99%-a éhezett, rettegett, emellett pedig szegény, piszkos, beteg, buta és csúnya volt. Még a 17. századi francia filozófus, Blaise Pascal (1623–1662) is úgy jellemezte az életet, mint egy óriási, könnyekkel elárasztott siralomvölgyet. „Az emberiség azért nagyszerű, mert tudja magáról, hogy mennyire nyomorult" – írta. Kortársa, a brit Thomas Hobbes (1588–1679) is egyetértett vele, szerinte az emberi élet „magányos, szegény, utálatos, kegyetlen és rövid."

Az elmúlt kétszáz évben azonban mindez megváltozott. Az emberi faj létezésének törtrésze alatt hirtelen több milliárd ember érezheti magát biztonságban, gazdagnak, jól tápláltnak, tisztának, egészségesnek, okosnak és olykor még gyönyörűnek is. Amíg 1820-ban a Föld teljes lakosságának 84%-a mélyszegénységben élt, addig ez az arány 1981-re 44%-ra csökkent, míg mostanra – alig pár évtizeddel később – már 10% alatt jár.*

---

* Mélyszegénység alatt azt értjük, ha valaki 1,25 dollárból él, ami épp csak a túlélésre elég. Lásd: François Bourguignon és Christian Morrisson: „Inequality among World Citizens: 1820–1992", *American Economic Review* (2002 szeptember). http://piketty.pse.ens.fr/files/BourguignonMorrisson2002.pdf

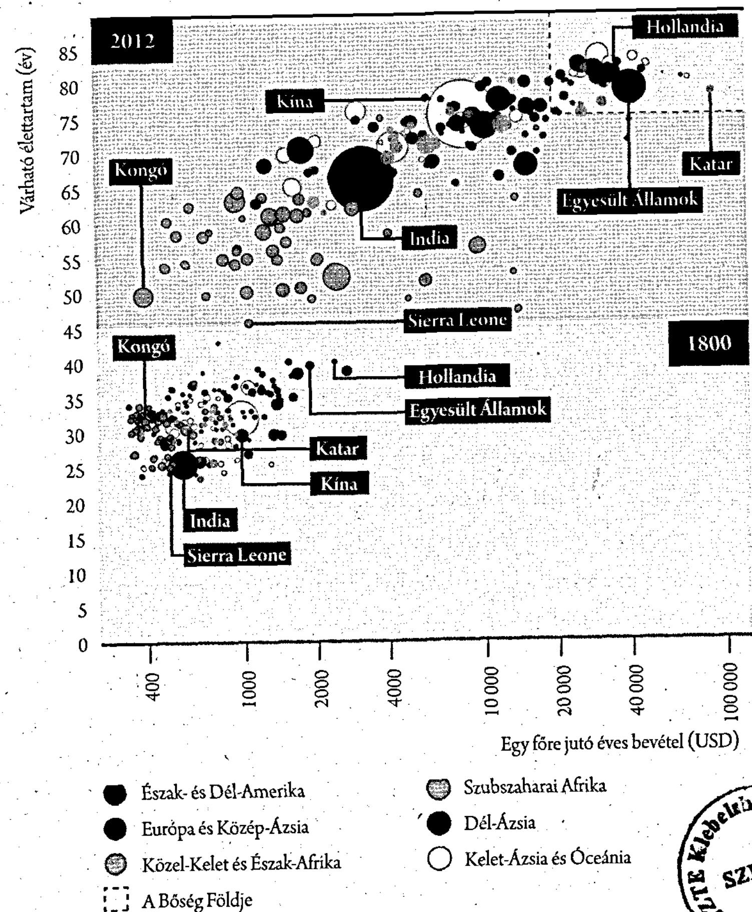
Ha ez a trend tovább folytatódik, az extrém szegénység – amely oly sokáig az emberi élet elengedhetetlen velejárója volt – végleg a múlt homályába vész. Még azok is, akiket ma szegénynek nevezünk, soha nem látott jólétben élhetnek majd. Az én hazámban, Hollandiában, egy hajléktalan olyan mértékű állami segítséget kap, ami több, mint amennyit egy átlagos holland elkölthetett 1950-ben, és négyszer annyi, mint amennyi Hollandia dicsőséges aranykorában jutott, amikor az ország a hét tengerek ura volt.*

Évszázadok teltek el úgy, hogy szinte semmi sem változott. A történelemkönyvekbe persze sok minden bekerült, de a mindennapi élet ugyanolyan maradt. Ha egy 1300-ban élt itáliai parasztot időgéppel elrepítenénk az 1870-es évek Toszkánájába, nem biztos, hogy feltűnne neki a változás.

A történészek becslése szerint Itáliában 1300 körül az egy személyre eső, évi átlagos bevétel mintegy 1600 dollárra rúgott. Hatszáz évvel később – Kolumbusz, Galileo, Newton, a tudományos forradalom, a reformáció, a felvilágosodás, a puskapor, a könyvnyomtatás és a gőzgép feltalálása után – ez az érték... dobpergés... még mindig 1600 dollár volt.[1] Hatszáz évnyi civilizáció, és az átlagos olasz tapodtat sem mozdult előre.

1880 körül jött meg az áttörés, akkortájt, amikor Alexander Graham Bell feltalálta a telefont, Thomas Edison szabadalmaztatta a villanykörtét, Carl Benz az első autóján dolgozott, és Josephine Cochrane fejében megszületett minden idők legragyogóbb ötlete –

* Hollandiában a hajléktalanok évi 10 000 dollárt kapnak a kormánytól. Az egy főre jutó GNP az 1950-es évek Hollandiájában (vásárlóerővel és inflációval korrigálva) 7408 dollár volt (a *gapminder.org* adatai alapján). 1600 és 1800 között 2000 és 2500 között mozgott ez az érték.

1. ábra. Két évszázad lenyűgöző fejlődése
Az ábra elsőre kissé nehezen befogadható. Minden egyes kör egy országot jelöl. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a népesség. Az alsó rész az 1800-as állapotokat mutatja, míg fent 2012-t írunk. 1800-ban a várható élettartam a leggazdagabb országokban is alacsonyabb volt, mint 2012 legrosszabb helyzetben lévő államaiban (lásd pl. Hollandia vagy az Egyesült Államok és Sierra Leone adatait). Azaz, 1800-ban mindenhol nagy volt a szegénység és rosszak voltak az egészségügyi állapotok, míg ma még a szubszaharai Afrika is jobban teljesít, mint a leggazdagabb országok 200 évvel korábban. (Ez még akkor is igaz, ha Kongó bevételei alig változtak ezen időszak alatt.) Egyre több ország jut el a Bőség Földjére, az ábra jobb felső szegletébe, ahol az átlagkereset 20 000 dollár, míg a várható életkor 75 év felett van (Forrás: Gapminder.org)

a mosogatógép. Olasz barátunk ekkor érezhette meg először a változás valódi szelét. A fejlődés pedig azóta is töretlen. Az elmúlt két évszázadban a népesség száma, és ezzel egy időben az anyagi jólét is robbanásszerűen nőtt. Az egy főre jutó bevétel ma tízszer akkora, mint 1850-ben volt. Az átlag olasz tizenötször gazdagabb, mint 1880-ban volt. És mi a helyzet a globális gazdasággal? Kétszázötvenszer akkora, mint az ipari forradalom előtt volt – amikor még szinte mindenki éhezett, rettegett, szegény, piszkos, beteg, buta és csúnya volt.

A középkori utópia

A múlt kétségtelenül kegyetlen hely volt, így nem csoda, ha az emberek folyton arról álmodoztak, hogy egyszer minden jóra fordul.

Az egyik legnépszerűbb álom helyszíne a tejjel-mézzel folyó Bőség Földje („Cockaigne") volt. Ahhoz, hogy valaki eljusson oda, először szó szerint át kellett rágnia magát három mérföldnyi rizspudingon – de aki kiállta ezt a próbát, arra még nagyobb csodák vártak. A Bőség Földjén borfolyók kanyarogtak, az égben sült libák repkedtek, a fák roskadoztak a palacsintától, az égből pedig forró pite és sütemény hullott. A földművesek, iparosok és a papok mind egyenlőek voltak, és együtt sütkéreztek a napfényben.

A Bőség Földjén az emberek soha nem veszekedtek, csak szórakoztak, táncoltak, ittak, és lustálkodtak.

A holland történész, Herman Pleij szerint „a középkori ember szemében a mai Nyugat-Európa kiköpött Cockaigne-nek tűnhetne. A gyorséttermek szünet nélkül állnak rendelkezésünkre, a klímaberendezések kordában tartják az időjárást, mindenki azt szerethet, akit csak akar, munka nélkül is pénzhez juthatunk, a plasztikai sebészek pedig meghosszabbítják a fiatalságunkat."[2] Több ember szenved az elhízástól, mint ahányan éheznek.[3] Nyugat-Európában a gyilkossági ráta negyvenszer alacsonyabb, mint a középkorban, és ha a megfelelő útlevéllel rendelkezel, akkor a szociális védőháló megvéd minden nagyobb bajtól.[4]

Talán épp ez a legnagyobb gondunk: Az egykori középkori álom utópiája mára teljesen kiürült. Persze, mindig jól jönne egy kicsivel több fogyasztás, egy kicsivel nagyobb biztonság – ám eközben a jólét árnyoldala egyre fenyegetőbben jelentkezik a környezetszennyezés, az elhízás vagy a Nagy Testvér személyében. A középkor álmodozóinak a Bőség Földje csak a képzeletben létezhetett: Herman Pleij szavait idézve, „menedék volt a földi szenvedés elől." Mégis, ha megkérdeznénk az 1300-ban élt olasz földművest, hogy írja le a mi világunkat, szinte biztosan Cockaigne ugrana be neki elsőként.

A bibliai próféciák jó része mára valósággá vált. Ami a középkorban csodaszámba ment volna, ma már teljesen hétköznapi dolog: a vakok visszanyerhetik látásukat, a bénák újra járhatnak, és olykor a halottak feltámasztása sem lehetetlen. Az *Argus II* névre keresztelt agyimplantátum például visszaadja a genetikai szemproblémákkal született emberek látását. A *Rewalk* robotlábaival újra járhatnak azok, akik lebénultak. Ami pedig a halottak feltámasztását illeti, ott van az 1983-ban kihalt *Rheobatrachus* nevű békafaj, amelyet ausztrál tudósok régi DNS-minták felhasználásával újra életre keltettek. A „Lazarus Project" részeként működő kutatócsoport következő célja a tasmán tigris visszahozatala.

Sokáig a Bőség Földje csak a gazdag Nyugat egy szűk elit rétegének volt elérhető, de ezek az idők véget értek. Amióta Kína is megnyitotta kapuit a kapitalizmus előtt, 700 millió kínai emelkedett fel a mélyszegénységből.[5] Afrika is szélsebesen igyekszik eloszlatni azt a nézetet, hogy gazdasági zsákutca lenne: a világ tíz leggyorsabban fejlődő gazdaságából hat is a fekete kontinensen található.[6] 2013-ra a Föld 7 milliárd lakójából 6 milliárdnak volt saját mobiltelefonja. (Összehasonlításként, csak 4,5 milliárdan rendelkeznek saját WC-vel.)[7] 1994 és 2014 között pedig az interneteléréssel rendelkező emberek aránya 0,4%-ról 40,4%-ra nőtt.[8]

A science fiction műfaja mindeközben egyre inkább „science fact" lesz. Az első sofőr nélküli autók már az utakat róják; a 3D-nyomtatók teljes embrionikus sejtszerkezeteket állítanak elő; az agyba ültetett chipekkel pedig robotkarokat is működtethetünk pusztán a gondolataink segítségével. Egy újabb információmorzsa: 1980 óta egy watt napenergia ára 99%-kal csökkent – és nem, ez nem elírás. Ha szerencsénk van, a 3D-nyomtatók és a napelemek valósággá változtathatják Karl Marx ideálját (miszerint a gyártási folyamatokat teljes egészében a tömegek irányítják majd), és ehhez még csak véres forradalmakra sem lesz szükség.

Ami az egészséget illeti – talán ez volt a Bőség Földjének legnagyobb ígérete –, a fejlődés őseink legvadabb képzeleteit is felülmúlja. Míg a gazdag országok hetente plusz két nappal toldják meg az életüket, addig Afrika hetente négy napot nyer.[9] Világszinten a születéskor várható élettartam az 1990-es 64 évről 2012-ben 70 évre nőtt[10] – ami duplája az 1900-as adatnak.

Az éhezők száma is egyre kisebb. A Bőség Földjének általunk ismert változatában ugyan nem kapdoshatjuk le a levegőből a sült li-

bafalatokat, de az alultáplált emberek száma 1990 óta több mint a harmadával csökkent. Míg 1965-ben még a világ népességének 51%-a élt napi 2000 kcal-nál kevesebből, addig ez a szám 2005-ben mindössze 3% volt.* 1990 és 2012 között több mint 2,1 milliárd ember jutott tiszta ivóvízhez. Ugyanezen időszak alatt a fejlődési rendellenességgel született gyermekek száma harmadával, a csecsemőhalandóság 41%-kal, a gyermekágyi halálozások száma pedig 50%-kal csökkent.

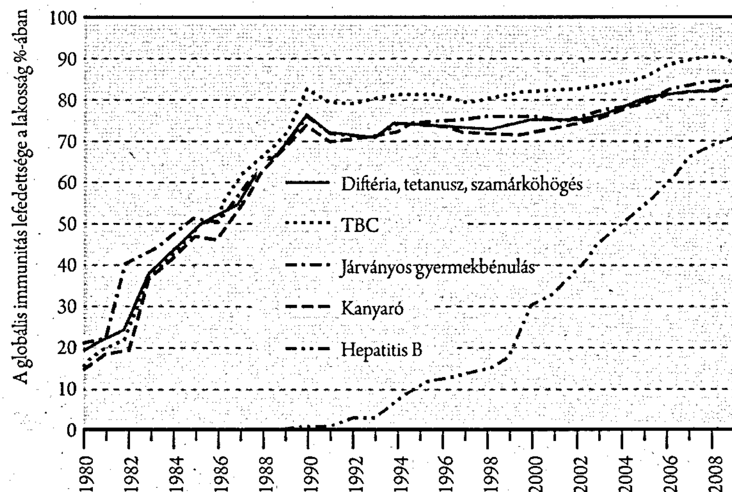
És mi a helyzet a betegségekkel? A történelem első számú tömeggyilkosa, a rettegett himlő teljesen eltűnt. A gyermekbénulás is szinte a múlté, 99%-kal kevesebb áldozatot szedett 2013-ban, mint 1988-ban. Mindeközben egyre több gyermeket oltanak be az egykor általánosnak számító betegségek ellen. A kanyaró elleni védőoltások száma például 1980 óta világszerte 16%-ról 85%-ra nőtt, a betegség miatti halálozások száma pedig 2000 és 2014 között több mint háromnegyedével csökkent. 1990 óta a TBC halálozási rátája közel felére csökkent. 2000 óta negyedével csökkent a maláriában elhunyt emberek száma, és ugyanez elmondható 2005 óta az AIDS-szel kapcsolatban is.

Egyes adatok már-már túl szépek ahhoz, hogy igazak legyenek. Például, ötven évvel ezelőtt ötből egy gyermek nem élte meg az ötödik születésnapját. Ma ugyanez az arány húszból egy. 1836-ban a világ egyik leggazdagabb emberének, Nathan Meyer Rothschildnek

* Az átlagos napi kalóriabevitel 2600 kcal-ról 2840-re nőtt 1990 és 2012 között (ugyanez a szubszaharai Afrikában 2180 és 2380 kcal). Miina Porka: „From Food Insufficiency towards Trade Dependency: A Historical Analysis of Global Food Availability" *Plos One* (2013. december 18.). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24367545

azért kellett meghalnia, mert nem volt antibiotikum, amivel kezelhették volna. Az elmúlt évtizedekben a kanyaró, a tetanusz, a szamárköhögés, a diftéria és a gyermekbénulás elleni, filléres vakcinák több életet mentenek évente, mint ahány áldozatot szedtek összesen a 20. század háborúi.[11]

Persze, így is rengeteg betegséggel kell még küzdenünk – például a rákkal – de ezen a fronton is jó eredményeket mutatunk fel. 2013-ban a tekintélyes szaklap, a *Science* számolt be róla, hogy a tudósok rájöttek, hogyan vegyék rá az immunrendszert, hogy legyőzze a tumort, amivel az év legnagyobb tudományos sikerét érték el. Ugyanebben az évben végezték el az első emberi őssejt klónozását, ami a mitokondriális betegségek kezelése terén jelent igen kecsegtető fejlődést.

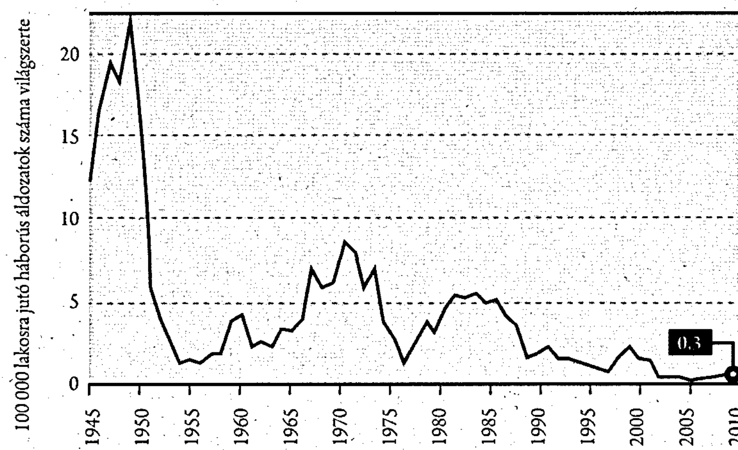

2. *ábra*. A védőoltás diadala (Forrás: WHO)

Egyes tudósok azt állítják, hogy már meg is született az első olyan ember, aki megünnepelheti majd az 1000. születésnapját.[12]

Mindemellett egyre okosabbak is vagyunk. 1962-ben még a gyermekek 41%-a nem járt iskolába, ez a szám ma már 10% alatt van[.13] A legtöbb országban az átlagos IQ-szint tízévente 3–5 ponttal emelkedik, köszönhetően az egyre minőségibb táplálkozásnak és oktatásnak. Ez arra is magyarázat, miért vagyunk egyre civilizáltabbak, és hogy az elmúlt évtized az emberiség történelmének legbékésebb időszaka volt. Az oslói Peace Research Institute szerint 1946 óta a háborús áldozatok száma 90%-kal csökkent. A gyilkosság, rablás és más erőszakos bűncselekmények szintén csökkenő tendenciát mutatnak.

„A gazdag világban egyre kevesebb a bűncselekmény" – harsogta nemrég az *Economist*. „Bűnözők most is vannak, de egyre kevesebben, és egyre inkább kiöregednek."[14]

3 *ábra*. Egyre kevesebb háború (Forrás: Peace Research Institute, Oslo)

Sötét paradicsom

Isten hozott hát a Bőség Földjén!

Ahol az élet szép, szinte mindenki gazdag, egészséges és biztonságban élhet. Ahol minden csodás, csak egyetlen dolog hiányzik: valami, amiért érdemes felkelni reggelente. Valljuk be, a Paradicsomnál nem igazán van feljebb. 1989-ben Francis Fukuyama, amerikai filozófus már megállapította, hogy elérkeztünk abba a korszakba, amikor az élet nem több, mint „gazdasági számítások, technikai problémák, környezeti kérdések és a vásárlók igényeinek kielégítésére tett, végtelen megoldások."[15]

Tornásszuk feljebb a vásárlóerőt egy újabb százalékponttal, vagy faragjunk le egy kicsit a szénkibocsátásból, esetleg dobjunk piacra egy új kütyüt – ezzel ki is merülnek az elképzeléseink. Mindenhol a gazdagságot és a jólétet látjuk, de összességében mégis sötét az életünk. Nincs „sem művészet, sem filozófia" – mondja Fukuyama. Nem maradt más feladatunk, mint „karbantartani az emberiség történelmének múzeumát."

Oscar Wilde szerint, ha egyszer elértük a Bőség Földjét, azonnal a lehető legtávolabbi horizontra kell szegeznünk a tekintetünket, hogy újra kifeszíthessük a vitorlákat. „A fejlődés a utópiák valóra váltása" – írta. De a horizont továbbra is üres: a Bőség Földjét sűrű köd takarja. Épp akkor, amikor megbirkózhatnánk a történelmi feladattal, hogy tartalmat adjunk ennek a gazdag, biztonságos és egészséges létezésnek, inkább betemetjük az utópiát. Nincs új álom, ami felváltaná a régit, mert nem tudunk elképzelni jobbat annál a világnál, amelyben élünk. Sőt, a gazdag országokban általános vélekedés,

hogy a gyermekeinkre rosszabb élet vár, mint ami a szüleiknek megadatott.[16]

A mi nemzedékünk igazi válsága nem az, hogy nem élünk jól, vagy hogy később valamivel rosszabb lehet.

Az igazi válság abban rejlik, hogy nem leszünk képesek jobbat kitalálni.

A tervezés

Nem célom, hogy ezzel a könyvvel megjósoljam a jövőt.

Arra vállalkozom, hogy felvillantsam a jövő lehetőségeit. A cél az, hogy szélesre tárjuk képzeletünk ablakait. Az utópiák, persze, mindig többet árulnak el az adott korról, mint arról, hogy mi vár ránk valójában. A Bőség Földje elsősorban azt mutatja meg, milyen volt az élet a középkorban. Zord. Igazándiból ez szinte mindenhol, mindenki életére igaz volt – nem csoda, hogy minden kultúrának megvan a saját, utópisztikus változata a Bőség Földjére.*

Az egyszerű vágyak egyszerű utópiákat szülnek. Ha éhesek vagyunk, fényűző vacsorákra ácsingózunk. Ha fázunk, lobogó kandallót képzelünk magunk elé. Ha betegségek gyötörnek, örök fiatalságról álmodunk. Ezek a vágyak mind feltűnnek a régi idők utópiáiban, amikor az élet vad, kegyetlen és rövid volt. „A földön nincs többé fé-

* Lyman Tower Sargent: Utopianism. A Very Short Introduction (2010), 12. Íme a Bőség Földjének buddhista változata: „Ha ételt akarnának magukhoz venni, nincs más dolguk, mint a rizst egy csodás kőre helyezni, amelyből rögtön felcsap a láng, és elkészíti az ételt."

lelem, megszűnik a betegség" – írja az i. e. 5. századi görög költő, Telecidész. „A patakok medreiben bor folyik … A halak megsütik magukat, és kérés nélkül az asztalunkra repülnek."[17]

Ám mielőtt tovább lépnénk, tegyünk különbséget az utópisztikus gondolkodás két fő típusa között.[18] Az első változat az ismertebb: ez a tervezés utópiája. Több nagy gondolkodó, köztük Karl Popper vagy Hannah Arendt, és még egy sereg posztmodern filozófus ennek az iránynak a megdöntésére törekedett, méghozzá többnyire sikeresen: a tervezett álomvilágokkal kapcsolatban az ő véleményük a mérvadó.

A tervezőasztalon gyártott utópiákban közös, hogy absztrakt ideálok helyett megváltoztathatatlan szabályok alkotják őket, amelyek nem engednek kivételt. Tommaso Campanella, olasz költő 1602-es műve, *A Napváros* remek példa erre. Utópiájában, illetve inkább disztópiájában a személyes tulajdon szigorúan tilos, kötelező szeretni a másikat, és a veszekedés bármilyen formája halállal büntetendő. A magánélet teljesen az állam irányítása alatt áll, beleértve a szaporodást is. Az okos emberek csak butákkal párosodhatnak, a kövéreknek pedig kötelező sovány partnert keresniük. Az általános törekvés az, hogy az emberek a lehető legátlagosabbak legyenek. Mindezt biztosítandó, a társadalom tagjait kiterjedt besúgóhálózat tartja szemmel. Ha valakit rajtakapnak, hogy megszegi a szabályokat, azt verbálisan addig inzultálják, amíg beismeri saját bűnösségét, és önként jelentkezik, hogy a tömeg halálra kövezze.

Utólag könnyen láthatjuk, hogy Campanella könyve előrevetíti a fasizmus, a sztálinizmus és az elnyomó rendszerek népirtásainak legsötétebb napjait.

A megfelelő kérdések

Van azonban egy másik utópia is, amelyről rendre megfeledkezünk. Ha a tervezés utópiája egy nagy felbontású fénykép, akkor a második típus inkább egy homályos vázlathoz hasonlít. Nem kínál konkrét megoldásokat, csak a hozzávetőleges irányt mutatja meg. Nem erőltet ránk semmilyen kényszerzubbonyt, ugyanakkor változásra sarkall. Ez a fajta utópia tisztában van Voltaire örökbecsű gondolatával, miszerint a tökéletesség a jó ellensége. Egy amerikai filozófus megjegyzése szerint „egy magára valamit is adó utópista gondolkodónak el kell vetnie a tervezettség ötletét."*

A brit Thomas More pontosan ebben a szellemben alkotta meg az utópia fogalmát, és írt róla könyvet. Az ő Utópiája nem szigorúan vett terv volt, hanem a hatalomhoz ragaszkodó arisztokrácia kritikája, amelynek tagjai egyre több kiváltságot követeltek maguknak, miközben a nép iszonyú szegénységben élt.

More jól tudta, hogy a véresen komolyan vett utópia veszélyes lehet. „Fontos, hogy képesek legyünk szenvedélyesen hinni valamiben, de legalább ennyire fontos az is, hogy olykor meglássuk saját hi-

* George Kateb (lásd itt: Lyman Tower Sargent: *Utopianism,* 107. Mindemellett, ha valaki mélyebben tanulmányozza Thomas More utópiáját, könnyen érheti kellemetlen csalódás. More egy rendkívül autoriter társadalmat ír le, amelynek lakóit a legkisebb kihágásokért is rabszolgasorba kényszerítik. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ez a változat még mindig sokkal szabadabb alternatívát kínált a középkori parasztoknak, akiket az urak kedvükre felakaszthattak, felnégyelhettek vagy épp karóba húzathattak. Azt is érdemes megjegyezni, hogy kritikusai sokszor nem szúrták ki More szándékos iróniáját, mivel nem ismerték az eredeti, latin nyelvű változatot. Az idegenvezetőnk neve például Hythlodaeus, ami szó szerint „összevissza beszélőt" jelent.

tünk abszurditását, és tudjunk rajta nevetni" – állapítja meg Lyman Tower Sargent, utópia-szakértő, filozófus. A humorhoz és a szatírához hasonlóan az utópia is képes kitárni az elme ablakait, ez pedig rengeteget jelent. Ahogy az ember és a társadalom öregszik, egyre hajlamosabb lesz elfogadni a status quót, amelyben a szabadság börtönné válik, az igazságból pedig hazugság lesz. A modern hit – vagy még rosszabb esetben, a hit hiánya – elvakítja az embert, és szűklátókörűséghez, igazságtalansághoz vezet.

Néhány példa: miért kell egyre többet és egyre keményebben dolgoznunk, miközben gazdagabbak vagyunk, mint valaha? Hogy lehet, hogy még mindig emberek milliói nélkülöznek, miközben annyi pénzünk van, hogy az egész szegénységet egyszer és mindenkorra felszámolhatnánk? És hogy lehet az, hogy a keresetünk több mint 60%-a attól függ, hogy melyik országba születtünk?[19]

Az utópiák nem szolgálnak kész válaszokkal, sem tökéletes megoldásokkal. Amit kínálnak, azok a megfelelő kérdések.

A nagy narratíva destrukciója

Manapság sajnos már azelőtt felébredünk, mielőtt álmodni kezdenénk. Elcsépelt közhely, hogy az álom könnyen rémálomba fordulhat. Az utópiák gyakran viszálykodásba, erőszakba vagy népirtásba torkollnak. Mindig fennáll a veszély, hogy előbb-utóbb disztópiába csapnak át – sőt, valójában minden utópia disztópia. „Az emberi fejlődés csak mítosz" – szól egy másik klisé. Lehet, de azért valahogy mégis sikerült felépítenünk a középkori paradicsomot.

Igaz, ami igaz, a történelem tömve van szörnyen elkorcsosult utópiákkal – elég csak a fasizmusra, a kommunizmusra vagy a nácizmusra gondolni – ahogy a vallásoknak is vannak fanatikus vadhajtásai, szektái. Ám attól, hogy egy-két radikális hívő erőszakra buzdít, nem kell automatikusan leírnunk az egész vallást. Ugyanezen az alapon miért vetnénk el az utópiákat? Hagyjunk fel azzal, hogy egy jobb világról álmodozunk?

Egyértelmű, hogy nem szabadna feladnunk az álmodozást. Mégis, pontosan ezt tesszük. Az optimizmus és a pesszimizmus ma már nem több, mint a fogyasztói bizalom, vagy éppen annak hiánya. A másmilyen – esetleg épp jobb – világról szőtt, radikális eszmék ma már szinte elképzelhetetlenek. A társadalommal szembeni elvárások drasztikusan megkoptak, így nem marad más, mint a rideg valóság: utópiák nélkül jobb híján csak a napi problémák menedzselésével foglalkozhatunk. A politika sem több, mint az ügyes-bajos hétköznapi ügyek felületi kezelése. A szavazók alig tudják megkülönböztetni a jobb és bal oldali pártokat, így nem is tudnának eszmei alapon választani, csak az alapján döntenek, hogy ki ígér több pénzt vagy kicsivel alacsonyabb adókat.[20]

Láthatjuk ezt az újságokban is, ahol a politikát nem az eszmék harcaként festik le, hanem az egyes politikusok karrierjére hegyezik ki a napi híreket. Az egyetemeken mindenki írni akar, senki sem olvas, és az érdemi vitát felváltotta a dömpingszerű publikálás. Ami azt illeti, a 21. század egyetemei leginkább gyárakra emlékeztetnek, csakúgy, mint a kórházak, iskolák és a televíziós csatornák. Csak az számít, hogy meglegyen a kitűzött cél. Legyen szó a gazdaság növekedéséről, a nézettségről vagy a megjelentetett publikációkról, a minőséget szépen lassan mindenhol felváltja a mennyiség.

Az emögött álló erőt néha „liberalizmusnak" nevezik, de már ez az eszme is kiüresedett. Manapság csak ezt hallani: „légy önmagad", „valósítsd meg az álmaidat." Lehet, hogy még mindig a szabadság a legnagyobb ideál, de a miénk egy kiüresedett szabadság. Félünk attól, hogy moralizáljunk, így a közbeszédben is tabu lett az erkölcs. Azt mondják, a nyilvános térnek semlegesnek kell lennie – mégsem láttuk még ennyire atyáskodónak. Minden sarkon csapdába csalnak: egyél, igyál, fogyassz, vegyél fel kölcsönt, vedd meg ezt, vedd meg azt… mindegy, csak hagyd, hogy rászedjenek. Szajkózhatjuk a szólásszabadságról szóló lózungokat, de közben az értékeink gyanúsan egybevágnak a nagy cégek főműsoridős reklámszlogenjeivel. [21] Ha egy politikai párt vagy egy vallási szekta csak a töredékével rendelkezne annak a befolyásnak, amivel a reklámipar hat ránk és a gyermekeinkre, már forradalmat kiáltanánk. Ám mivel a piac szent és sérthetetlen, muszáj „semlegesnek" maradnunk.*

A kormányoknak nem maradt más dolga, mint a mindennapi élet foltozgatása. Ha nem követed a kijelölt utat, és nem vagy engedelmes, elégedett polgár, a hatalom boldogan kezelésbe vesz. Az eszközeik: ellenőrzés, megfigyelés, elnyomás.

A jóléti állam közben a probléma gyökere helyett inkább a tünetek kezelésére fókuszál. Ha betegek vagyunk, elmegyünk az orvoshoz; ha rossz a kedvünk, segít majd a pszichológus; ha elhízunk, a dietetikust keressük fel; a bűnözők mehetnek a börtönbe; akinek pedig nincs munkája, az forduljon a job coach-hoz. Ezek a szolgáltatások persze mind egy rakás pénzbe kerülnek, ráadásul jóformán semmit sem kapunk érte cserébe. Az Egyesült Államokban, ahol a világon a legdrágább az egészségügyi ellátás, a várható élettartam *csökkenő* tendenciát mutat.

Közben a piac és kereskedelem azt tesz velünk, amit csak akar. Az élelmiszeripar rengeteg cukros, sós és zsíros szeméttel halmoz el minket, így nem is csoda, ha egyre több munkája van az orvosoknak és a dietetikusoknak. A technika fejlődése miatt egyre több munka feleslegessé válik, így rövid úton mehetünk is vissza a job coachhoz. A reklámiparnak hála, egyre többet költünk (akkor is, ha nincs pénzünk) felesleges cuccokra, amire nincs is szükségünk, de mégis megvesszük, hogy lenyűgözzük azokat, akiket egyébként ki nem állhatunk.* És az egésznek mi a vége? Mehetünk panaszkodni a pszichológushoz, hogy mennyire sivár az életünk.

Hát ebben a disztópiában élünk nap mint nap.

Az elkényeztetett nemzedék

Még egyszer mondom, nem arról van szó, hogy ne lenne jó dolgunk. Nagyon is jól élünk. A mai gyerekek leginkább attól szenved-

---

* Persze, ez még nem jelenti azt, hogy ez a mi választásunk. Tanulmányok sora bizonyítja, hogy a többség a fejlett országok mindegyikében aggódik a materializmus, az individualizmus és a mai kultúra miatt. Az Egyesült Államokban egy országos kutatás arra jutott, hogy a legtöbb amerikai „eltávolodna az önzőségtől és a túlzott fogyasztástól, mégpedig egy hagyományosabb értékeken, a közösségen és a családon nyugvó társadalom irányába." Forrás: Richard Wilinson és Kate Pickett: *The Spirit Level. Why Equality Is Better for Everyone* (2010), 4.

* A *Harcosok klubja* című film alapján Tim Jackson, a fenntartható fejlődés professzora (University of Surrey) fogalmazta meg ezt a gondolatot – amely egyébként különböző forrásokban, több száz változatban megtalálható még.

nek, hogy túlságosan el vannak kényeztetve. Jean Twenge, a San Diego State University pszichológusa részletes kutatást végzett, amelyben a fiatal felnőttek viselkedését vizsgálta, és arra jutott, hogy az 1980-as évek óta meredeken nőtt az önérzetesség szintje. A fiatalabb generáció minden korábbinál okosabbnak, felelősségteljesebbnek és vonzóbbnak tartja magát.

„Ez olyan nemzedék, amelyben minden gyereknek azt mondták, hogy mindent elérhet, amit csak akar. Mindenki különleges" – magyarázza Twenge.[22] Minden nap megkapjuk a nárcizmusadagunkat, de amikor eljön az idő, és szembesülünk a lehetőségek végtelen óceánjával, egyre többen érezzük úgy, hogy felsülünk. A világ valójában egy rideg és kemény hely, ahol minden nap meg kell vívnunk a csatáinkat, ráadásul a munkanélküliség is fenyeget. Az élet nem Disneyland, ahol minden kívánság valóra válik, hanem kőkemény verseny, ahol csak rajtad múlik, hogy eltaposnak-e, vagy képes leszel kikaparni magadnak a gesztenyét.

Az sem meglepő, hogy a nárcizmus alatt tengernyi bizonytalanság bújik meg. Twenge kutatása azt is megállapította, hogy az elmúlt évtizedekben egyre jobban rettegünk. 269 darab, 1952 és 1993 között készült tanulmány összevetésével a kutató arra jutott, hogy a 90-es évek elején élt észak-amerikai gyermekek jobban szorongtak, mint az 50-es évek pszichiátrián kezelt betegei.[23] Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) jelentése szerint a depresszió a tizenévesek legsúlyosabb egészségügyi problémája, és 2030-ra a világ első számú betegsége lesz.[24]

Ez egy ördögi kör. Soha ezelőtt nem járt ennyi fiatal felnőtt pszichiáterhez. Soha nem volt még ennyi korai burnout-szindrómás fiatal – közben pedig mindenki tömi magába az antidepresszánsokat.

A munkanélküliség, az elégedetlenség és a depresszió kollektív problémáját szisztematikusan az egyénre kenjük, mondván, ha a siker választás kérdése, akkor a bukás is az. Elvesztetted a munkád? Keményebben kellett volna dolgoznod. Beteg vagy? Biztos nem éltél elég egészségesen. Rossz a kedved? Vegyél be egy bogyót.

Az 50-es években a fiatal felnőttek 12%-a értett egyet azzal az állítással, hogy „Nagyon különleges ember vagyok." Ma ez az arány 80%[25], miközben egyre jobban hasonlítunk egymásra. Ugyanazokat a könyveket olvassuk, ugyanazokat a filmeket nézzük és ugyanolyan cipőket hordunk. Amíg a nagyszüleinknek a család, az egyház és a nemzet mondta meg, hogy mit tehetnek, minket a média, a marketingszakemberek és a gondoskodó állam pátyolgatnak. És annak ellenére, hogy egyre inkább ugyanolyanok vagyunk, a nagy kollektívák korszaka elmúlni látszik. Az egyházak és a szakszervezetek tagsága egyre kisebb, míg a jobb- és baloldali politikai felosztás sem bír már valódi értelemmel. Csak azzal foglalkozunk, hogy „megoldjuk a problémákat", mintha a politikát egyszerűen kiszervezhetnénk valami menedzsmentcégnek.

Akadnak persze olyanok, akik megpróbálnák feltámasztani a fejlődésbe vetett hitet. Csoda, ha a generációm kulturális archetípusa a kockafej, akinek appjai és kütyüjei szimbolizálják a gazdasági növekedés reményét? „Nemzedékünk legnagyobb koponyái arra fecsérlik a tudásukat, hogy minél több embert vegyenek rá, hogy rákattintsanak egy-egy reklámra" – panaszkodott nemrég a Facebook egykori matekzsenije.[26]

Félreértés ne essék: nyilvánvaló, hogy a Bőség Földjének kapuit a kapitalizmus tárta szélesre, de önmagában kevés ahhoz, hogy fenn is tartsa azt. A fejlődés ma már egyet jelent a gazdasági prosperitás-

sal, de a 21. században új módokat kell találnunk arra, hogy emeljük az életszínvonalunkat. És bár a nyugati fiatalok az apolitikus technokrácia világában nőttek fel, mégis vissza kell térnünk a politikához, hogy új utópiát találjunk magunknak.

Ebből a szempontból kifejezetten lelkesítő, hogy elégedetlenek vagyunk, mert az ezerszer jobb, mint az érdektelenség. A nosztalgia, a soha nem létezett múlt iránti vágyódás azt mutatja, hogy vannak még ideáljaink, annak ellenére is, hogy jó mélyre eltemettük azokat.

A valódi fejlődés olyasmivel kezdődik, amit a tudásgazdaság nem képes előállítani: meg kell fejtenünk, mi kell a jobb élethez. Azt kell tennünk, amit John Stuart Mill, Bertrand Russell, és John Maynard Keynes már száz éve is hirdetett: „a cél lebegjen a szemünk előtt, ne az eszköz, és válasszuk a jót, ne a hasznosat."[27] A jövőre kell koncentrálnunk. Nem szabad hagynunk, hogy a negatív híreket árasztó média megetesse velünk a saját elégedetlenségünket. Új alternatívákat kell keresnünk, és új közösségeket kell alakítanunk. Át kell lépnünk ezen a korlátok közé szorító korszellemen, és fel kell ismernünk a közös ideáljainkat.

Talán így újra képesek lehetünk előretekinteni, és meghaladni az általunk ismert világot. Így láthatjuk majd, hogy a fejlődés továbbra is megy a maga útján. Látni fogjuk, milyen lenyűgöző korban élünk, hiszen egyre kevesebben éheznek, egyre kevesebb a háború, ellenben egyre jobban és egyre tovább élünk. Ugyanakkor azt is látjuk majd, hogy – a leggazdagabb 10, 5 vagy 1% tagjaiként – bőven akad még tennivalónk.

Az utópia visszatér

Itt az ideje, hogy visszatérjünk az utópisztikus gondolkodáshoz.

Új világtérképre van szükségünk, amelyen ismét feltűnik egy távoli földrész, ahol még soha nem jártunk: ez Utópia. És ezúttal nem a rugalmatlan tervrajzokat értem, amelyeket a fanatikusok próbálnak ránk erőltetni teokráciáik és ötéves terveik formájában. Ezek csak meggátolják a valódi emberek álmait. A görög *utopia* egyszerre jelenti azt, hogy „jó hely" és azt is, hogy „nem létező hely." Amire szükségünk van, az több alternatív horizont, amelyek lángra lobbantják a képzelőerőnket. A többes szám nem véletlen: ugyanis épp az egymással ütköztetett utópiák jelentik a demokrácia lényegét.

Ahogy az mindig is lenni szokott, a mi utópiánk is kicsiben indul. A mai civilizáció alapjait olyan álmodozók fektették le, akik nem féltek a saját fejük után menni. Bartolomé de Las Casas (1484–1566), spanyol szerzetes a gyarmatosítók és a latin-amerikai őslakosok egyenlőségét hirdette, és olyan kolónia alapítására tett kísérletet, ahol mindenki jó körülmények között élhetett. Robert Owen (1771–1858), angol gyártulajdonos a brit munkások emancipációja mellett állt ki, gyapotmalmának munkásai tisztességes fizetésért, jó körülmények között dolgozhattak, a testi fenyítés alkalmazását pedig betiltotta. John Stuart Mill (1806–1873), angol filozófus a férfiak és a nők egyenrangúságát hirdette. (Ebben mondjuk az is közrejátszhatott, hogy életművének felét a felesége jegyezte le.)

Egyvalami azonban biztos: a hozzájuk hasonló álmodozók nélkül még ma is mind éheznénk, rettegnénk, szegények, piszkosak, betegek, buták és csúnyák lennénk. Utópiák nélkül egyszerűen nem találnánk a helyünket. Nem mintha a jelen annyira szörnyű volna.

ávolról sem az. Mégis, mit érne az egész, ha közben nem remény-
ədhetnénk abban, hogy valamilyen módon még ennél is jobb le-
ət. „Az embernek a boldogsághoz nem elég, hogy élvezze ezt vagy
:t – szüksége van még reményre, vállalkozásra és változásra is"[28]
írta Bertrand Russel. Máshol még azt is hozzátette ehhez, hogy
ıem egy kész utópia után kell vágyakoznunk, hanem egy olyan vi-
g után, ahol a képzelet és a remény velünk él."[29]

„A pénz jobb, mint a szegénység.
Már csak anyagi szempontból is."

(Woody Allen, 1935)

10

Az eszmék világmegváltó ereje

1954 nyarán egy zseniális fiatal pszichológus épp az aznapi újságot böngészte, amikor megakadt a szeme egy furcsa szalagcímen:

JÓSLAT A CLARION BOLYGÓRÓL
FIGYELEM, VÁROSLAKÓK! AZ ŰRBŐL KAPTUK AZ ÜZENETET:
KÖZELEG AZ ÁR, AMELY DECEMBER 21-ÉN MINDENKIT ELSODOR.

Leon Festinger figyelmét rögtön felkeltette ez a pár sor, így tovább olvasott. „Lake Cityt december 21-én, kevéssel pirkadat előtt elönti az ár." Az üzenetet egy chicagói háztartásbeli juttatta el a szerkesztőségnek, ő pedig – állítólag – felsőbbrendű, földönkívüli lényektől értesült a veszélyről. „Ezek a lények már jó ideje szemmel tartanak minket a repülő csészealjaikról."

Festinger pontosan erre várt. Végre eljött a lehetőség, hogy a gyakorlatban vizsgálhassa meg azt az egyszerű, mégis kényes kérdést, ami már évek óta izgatta: mi történik, ha meginog az ember meggyőződése? Hogy reagál az újságot értesítő háziasszony, ha kiderül, hogy mégsem jönnek el érte az idegenek? Mi lesz, ha nem valósul meg a nagy áradás? Egy kis kutatómunkával Festinger megta-

ta az asszonyt, Dorothy Martint, aki – mint kiderült – nem egye-
liként hitt benne, hogy a világ 1954. december 21-én véget ér.
integy tucatnyi követője – mind intelligens, becsületes amerikai
lgár – döntött úgy, hogy feladja állását, megválik ingóságaitól,
gy elhagyja házastársát, és az emberiség hátralévő napjait a kivá-
ztott hívekkel tölti.

Festinger úgy döntött, ő is beépül a chicagói szektába. Rögtön
űnt neki, hogy a tagok nem nagyon próbálták győzködni ismerő-
ket a közelgő végről. A megváltás csakis nekik, kiválasztottaknak
t fenntartva. 1954. december 20-án Martin asszony új üzenetet
ott odafentről: „Pontban éjfélkor eljövünk értetek, hogy az ott
akozó autókkal elvigyünk az űrhajóhoz."

Az izgatott csoport Martin asszony házában várta, hogy az ide-
ek megmentsék őket.

1954. december 20. éjszakája

l5: Mrs. Martin üzenetet kap. Ideje összepakolni és felkészülni az indulásra.

): Nem történik semmi.

: Az egyik hívő észreveszi, hogy a szobában van még egy óra, amely 11:55-öt mutat. A csoport egyetért, hogy még nem jött el az éjfél.

: Az idegenek üzennek: A csészealjak késnek.

: A telefon újra és újra csöng. Az újságírók érdeklődnek, eljött-e már a világvége.

2:00: Az egyik fiatal követőnek, aki arra számított, hogy ekkor már fényévekre lesz a Földtől, eszébe jut, hogy az anyja ki fogja hívni a rendőröket, ha nem ér haza kettőig. A többiek biztosítják, hogy távozásával nagy áldozatot hoz a csoportért, így a fiú hazaindul.

4:00: Az egyik hívő így szól: „Minden hidat felégettem magam mögött. Hátat fordítottam a világnak. Most már nem kételkedhetek. Hinnem kell!"

4:45: Mrs. Martin újabb üzenetet kap: Isten végül mégis úgy döntött, hogy megkíméli a Földet. A hívők apró csoportja annyi fényt árasztott magából ezen az éjszakán, hogy azzal megmentették az egész világot.

4:50: Befut az utolsó üzenet: Az idegenek azt akarják, hogy a jó hírt „azonnal közöljék a sajtóval." Az új küldetés tudatában a hívők még napfelkelte előtt értesítik a helyi lapokat és rádiókat az örömhírről.

Amikor a jóslat nem jön be

„A hívő ember gondolkodását iszonyú nehéz megváltoztatni." Ezzel a felütéssel indul Leon Festinger beszámolója a fenti eseményekről, amelyet 1956-ban publikált először, és azóta is a társadalmi pszichológia egy nagy hatású darabjának számít. „Ha nem értesz vele egyet, elfordul tőled. Ha tényeket sorolsz, megkérdőjelezi a forrásaidat. Ha logikus érvekkel jössz, egyszerűen nem hajlandó megérteni, amit mondasz."

Gúnyolódhatunk Mrs. Martin és hívei történetén, de a Festinger
ıl leírt jelenség mindenkire hatással van. Ez nem más, mint a kog-
ív disszonancia. Ha a valóság ellentétes a legmélyebb meggyőző-
ıünkkel, akkor inkább átkalibráljuk a valóságot, mint hogy meg-
toztassuk a világnézetünket. Sőt, gyakran még ennél is tovább
:gyünk, és még inkább ragaszkodunk a hitünkhöz, mint azelőtt.

A hétköznapi dolgokban viszont kifejezetten rugalmasak va-
ınk. A legtöbbünknek nem okoz gondot elfogadni a tanácsot,
ɜyan szedjük ki a zsírfoltot a ruhából, vagy hogyan szeljük fel az
ɔrkát. A politikai, ideológiai és vallási kérdésekben azonban a leg-
ben igencsak makacsok vagyunk. Ha valaki megpróbálja kikez-
ıi a véleményünket a halálbüntetés, a házasság előtti szex, vagy a
bális felmelegedés kérdésében, akkor inkább beássuk magunkat
vészárkunkba. Ragaszkodunk a saját eszméinkhez, és nehezünk-
sik engedni a véleményünkből. Ha engedünk, azzal a saját iden-
sunk és a társadalmi csoportjainkban betöltött szerepünk inog
g – legyen az az egyházi közösség, a család vagy a baráti kör.

Egy biztos, a hülyeségnek ehhez a jelenséghez semmi köze
:s. A Yale kutatói kimutatták, hogy a tanult emberek a legkevésbé
ɜingathatóak, ha a meggyőződéseikről van szó.[2] Ez nem is
ɜlepő, hiszen ők jobban fel vannak készülve rá, hogy megvédhes-
a véleményüket. Aki okos, az könnyebben megtalálja azokat az
:ket, szakértőket és kutatásokat, amelyek alátámasztják a meglé-
ıézeteit, és az internet korában a szükséges bizonyítékok csupán
kattintásra vannak.

Egy amerikai újságíró, Ezra Klein szerint az okos emberek nem arra használják az intelligenciájukat, hogy megtalálják a helyes választ, hanem arra, hogy bizonyítékokkal támasszák alá azt, ami *szerintük* a helyes válasz.[3]

Nálam is eljött az éjfél

Vallomással tartozom. Miközben a könyv 6. fejezetét írtam (a 15 órás munkahétről szólót), belefutottam egy cikkbe: *„A rövidebb munkahét nem feltétlenül növeli a jólétet."*[4] Az írást a *The New York Times* közölte le, és egy dél-koreai kutatásról szólt, amelyben megállapították, hogy a 10%-kal rövidebb munkahét nem tette boldogabbá a dolgozókat. Egy kis guglizás után a londoni *The Telegraph* cikkére is rátaláltam, amelyben pedig már az állt, hogy a kevesebb munka kifejezetten árthat az egészségnek.[5]

Hirtelen én is Dorothy Martinnak éreztem magam, és láttam, hogy éjfélt üt az óra. Nem volt mit tennem, mozgósítottam a védekező mechanizmusaimat, és kételkedni kezdtem a forrásokban. Úgy érveltem magamban, hogy a *The Telegraph* konzervatív lap, amelynek talán nem kellene minden állítását feltétel nélkül elhinnem. A *The New York Times* cikkében pedig ott volt a „nem feltétlenül" fordulat, szóval azt sem vehetem készpénznek. Ezután kerültek elő a szokásos sztereotípiák: a koreaiak igazi munkaholisták – valószínűleg akkor is tovább dolgoznak, amikor hivatalosan már rég lejárt a munkaidejük. És különben is: mit jelent a boldogság? Hogy lehetne pontosan lemérni, hogy ki mennyire boldog?

Elégedetten dőltem hátra: a hivatkozott tanulmány nem mérv-
). Meggyőztem magam, hogy nem lehet az.*

De nem ez az egyetlen példa. A *2. fejezetben* az univerzális alapjö-
lelem előnyeit ecseteltem. Ebbe a meggyőződésembe az évek
t rengeteg időt és energiát fektettem. Az első ezzel kapcsolatos
kem közel egymillió megtekintést hozott, és még a *The Washing-
Post* is közölte. Előadásokat adtam a témában, és a holland tévé-
ı is érveltem mellette. Rengeteg támogató e-mailt kaptam, nem is
an régen valaki csak úgy hivatkozott rám, mint „Mr. Alapjövede-
ıre." Lassan, de biztosan a véleményem a személyes és szakmai
ntitásom részévé vált. Őszintén hiszem, hogy eljött az univerzális
ɔjövedelem ideje. Alapos kutatásokat végeztem a témában, és
ʳ látom, minden ebbe az irányba mutat. De, ha igazán őszinte aka-
lenni, néha igenis elgondolkodom, hogy vajon feltűnne-e, ha
n lenne igazam? Meglátnám-e az erre utaló a jeleket is? És ha
ı, elég bátor lennék-e, hogy megváltoztassam a véleményem?

Az eszme hatalma

ítsd csak tovább a légváraidat" – mondta egy barátom, miután
ildtem neki két cikkemet a rövidebb munkahétről és az univer-

---

Azóta természetesen alaposan átolvastam a tanulmányt. Az absztraktból idézve: „Míg a munkaidővel kapcsolatos elégedettség emelkedett, a csökkenés nem volt hatással a munkával és az élettel való elégedettségre. (...) Mindemellett a pozitív szubjektív jólét hatásait csökkentheti a megnövelt munkaintenzitás." Más szavakkal, a dél-koreaiak kevessebbet dolgoztak ugyan, de keményebben.

zális alapjövedelemről. Megértettem, miért mondja ezt. Elvégre, mi értelme efféle őrült álmokat dédelgetni, ha a politikusok még a költségvetést sem tudják rendesen kezelni?

Ekkor tettem fel magamnak a kérdést, hogy az új eszmék valóban megváltoztathatják-e a világot.

Kapásból sokan rávágnák, hogy nem, mert az emberek makacsul kitartanak a régi, jól megszokott eszméik mellett. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az eszmék idővel változnak. Ami tegnap még avantgárd volt, az ma már teljesen hétköznapi. Simon Kuznets kitartó munkával érte el, hogy a GDP használata széles körben elterjedjen, míg a randomisták a fejlesztési segélyek rendszerét forgatták fel új ötleteikkel. A kérdés nem is az, hogy az új elképzelések megváltoztathatják-e a világot, hanem az, *hogyan.*

A kutatások szerint, a sokkterápia csodákat művelhet. James Kuklinski, a University of Illinois politológusa arra jutott, hogy minél közvetlenebb módon szembesülünk a megcáfolhatatlan tényekkel, annál valószínűbb, hogy megváltozzon a véleményünk.* Ott vannak az egyre népszerűbb jobboldali politikusok, akik már a 90-es években is az iszlámmal riogattak, de a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után kerültek igazán a figyelem középpontjába. Az egykor marginális vélemény hirtelen kollektív rögeszmévé vált.

---

* James H. Kuklinski et al.: „Misinformation and the Currency of Democratic Citizenship", *Journal of Politics* (2010 augusztus), 810. http://richarddagan.com/framing/kuklinski2000.pdf
Az, hogy a sokkhatás csodákra képes, fényesen bizonyította az a bizonyos 1954 decemberi nap. Amikor kiderült, hogy egy űrhajó sem érkezett, az egyik szektatagnak elege lett. A történtek után rögtön megszűnt hívőnek lenni. (Nem meglepő, hogy ő áldozta fel a meggyőződéséért a legkevesebbet, hiszen csak egy arizonai családi vacsorát kellett kihagynia érte aznap este.)

Ha valóban igaz, hogy az eszmék nem fokozatosan alakítják a lgokat, hanem egyik pillanatról a másikra, akkor a demokrácia, az ágírás és az oktatás alapvető premisszái is hamisak. Ez ugyanis léegében azt jelentené, hogy a felvilágosodás korában kialakult moll – azaz, hogy az ember az információ összegyűjtése, majd annak ;ikus mérlegelése után alakítja ki a véleményét – valójában a staquo alappillére. Azt jelentené, hogy aki a racionalitásra, az árnyaɔkra és a kompromisszumra esküszik, az egyszerűen nem érti az mék működését. A világnézet nem legó, amelyben szabadon kirélhetők az építőelemek. A világnézet egy erőd, amit foggal-könmel védünk, ahogy csak bírjuk, amíg a ránk nehezedő nyomás nem dönti a falainkat.

Miközben Leon Festinger Mrs. Martin szektájába próbált beılni, egy másik amerikai pszichológus, Solomon Asch azt bizotta be, hogy a csoportnyomás hatására sokszor azt sem vesszük e, amit a saját szemünkkel látunk. Egy azóta híressé vált kísérlet az alanyoknak három különböző hosszúságú vonalat mutatott , majd megkérdezte tőlük, melyik a leghosszabb. Amikor a teben ülő többi ember (Asch titokban beépített munkatársai) hangúlag azonos választ jelölt meg, az alany is velük tartott – akis, ha a válasz egyértelműen rossz volt.[6]

A politikában sincs ez másként. A politológusok megállapítothogy az emberek többnyire nem a saját meggyőződésük vagy sztalataik szerint döntenek, hanem a társadalomból leszűrt véleıyek alapján. Nem foglalkozunk azzal, hogy mit tehet értünk szeyesen egy kormány; inkább azt akarjuk tudni, hogy mit tesz a ɔsségünkért. Amikor leadjuk a szavazatunkat, azt nem csak maért tesszük, hanem a csoportért, ahová tartozni szeretnénk.

Solomon Asch azonban egy másik felfedezést is tett. Ha a válaszadók között akár egyetlen hang is akadt, amelyik ellenezte a többség hamis állítását, a kísérleti alany máris sokkal hajlamosabb volt bízni a saját érzékelésében. Ez bátorítólag hathat mindenkire, aki egyedül érzi magát a világgal szemben: igenis tovább kell építeni azokat a légvárakat. Előbb-utóbb sikerülni fog.

Ha leszáll az éj

2008-ban úgy tűnt, tényleg sikerül. Abban az évben ugyanis olyan fokú kognitív disszonanciával szembesültünk, amire a 30-as évek óta nem volt példa. Szeptember 15-én csődbe ment a Lehman Brothers befektetési bank. Hirtelen úgy tűnt, hogy a teljes globális bankszektor dominóként dől majd össze. A következő hónapokban sorra semmisültek meg a szabad piaccal kapcsolatos dogmák.

Az amerikai Szövetségi Tartalék egykori elnökét, az egykor „Maestro" és „Orákulum" néven emlegetett Alan Greenspant sokkolták az események. „A pénzügyi intézmények egyre stabilabban állnak a kockázati tényezőkkel szemben, ráadásul a teljes pénzügyi rendszer is egyre rugalmasabb" – mondta imponáló magabiztossággal még 2004-ben.[7] Amikor 2006-ban visszavonult, mindenki azt gondolta, hogy biztos helye lesz a pénzügyi szakemberek panteonjában.

Két évvel később, egy bizottsági meghallgatáson a megtört bankár beismerte, hogy „szóhoz sem jut a történtek hallatán." Greenspan kapitalizmusba vetett hite súlyosan megingott. „Hibát találtam a rendszerben. Nem tudom, mennyire súlyos, vagy mennyire tartós,

vigasztalhatatlan vagyok miatta."[8] Amikor az egyik képviselő egkérdezte tőle, hogy a saját eszméi vezették-e félre, Greenspan felelt: „Pontosan ezért sokkolt a dolog, mert 40 éven át meg voln győződve róla, hogy minden kifogástalanul működik."

Az 1954. december 21-i történések nagy tanulsága, hogy minn a válság pillanatában sűrűsödik össze. Mi történik, amikor éjfélt az óra? A krízis új eszméket szülhet, de az is előfordulhat, hogy nt a régi meggyőződések kapnak új erőre.

Mi történt tehát 2008. szeptember 15-e után? Az Occupy mozlom rövid ideig felvillanyozta az embereket, de viszonylag hamar ohadt a lelkesedés. Közben az európai baloldal sorban bukta el a mzeti választásokat. Görögország és Olaszország bizonyos értenben szakított a demokráciával, és neoliberális reformokat vezet be a hitelezői kedvéért, megvágva a kormányzati kiadásokat és velve a munkaerőpiac flexibilitását. Még Észak-Európa kormáai is szigorúbb megszorításokat vezettek be.

És Alan Greenspan? Amikor néhány évvel később egy újságíró egkérdezte, hogy félrevezették-e az egykori eszméi, azt válaszolta: gyáltalán nem. Úgy vélem, nincs más alternatíva."[9]

Vissza a jelenbe: a banki szektor alapvető reformja a mai napig rat magára. A Wall Street bankárai a válság óta nem látott bónukat vághatnak zsebre.[10] Mindeközben a bankok tőkepufferei ebbek mint valaha. Joris Luyendijk, a *The Guardian* újságírója két et töltött Londonban, ahol testközelből láthatta a pénzügyi világ ndennapjait. 2013-ban ekképp foglalta össze a tapasztalatait: lyan, mintha Csernobilban lennék, azzal a különbséggel, hogy itt aindították a reaktorokat, és még a vezetőséget sem váltották [11]

Felmerül a kérdés: Vajon nem volt elég súlyos a 2008-as válság által okozott kognitív disszonancia? Vagy épp *túlságosan* is az volt? Túl sokat fektettünk bele a régi meggyőződéseinkbe? Vagy egyszerűen tényleg nincs alternatíva?

Az utolsó lehetőség a legrémisztőbb mind közül.

A „krízis" szó görög eredetű, szó szerinti jelentése „különálló" vagy „fordulópont." A krízis az igazság pillanata, amikor válaszút elé érkezünk. Mégis úgy fest a dolog, hogy 2008-ban nem voltunk képesek új utat választani. Szemtanúi voltunk a teljes bankszektor összeomlásának, mégsem találtunk semmilyen alternatívát, és továbbra is a jól ismert utat erőltettük.

Az is lehet, hogy nem is a krízis a megfelelő szó a jelenlegi állapotok leírására. Talán jobb, ha egy másik görög eredetű kifejezéshez, a kómához hasonlítjuk ezt a helyzetet. Ha így nézzük, akkor bizony az „álom nélküli mélyalvás" jellemez most minket.

A kapitalista ellenállás harcosai

Ha jobban belegondolunk, az egész roppant ironikus.

Ha már légvárépítőkről beszélünk, akik természetfeletti bizonyossággal hitték, hogy egy nap nekik lesz igazuk, akkor nem is találhatnánk jobb példát a neoliberális gondolkodás alapítóinál. Jómagam mind Friedrich Hayek, mind pedig Milton Friedman nagy csodálója vagyok.

Manapság a „neoliberális" kifejezést pejoratív értelemben használják, mégpedig a baloldali politika ellenzőire. Hayek és Friedman azonban büszke neoliberálisok voltak, akik abban látták a küldetésü-

;, hogy újraértelmezzék a liberalizmust.[12] „Kötelességünk, hogy zabad társadalom felépítését ismét az értelmiségre bízzuk" – fogalzott Hayek. – „Ehhez egy liberális utópiára van szükségünk."[13]

Még ha azon az állásponton van is valaki, hogy ez a gonosz pá- tette divatossá az önzőséget, és a milliókat a tönk szélére lökő zügyi válság is az ő lelkükön szárad, egy dolgot nem lehet elvitat- van mit tanulni Friedrich Hayektől és Milton Friedmantól.

Egyikük Bécsben született, másikuk New Yorkban. Mindketten tek az eszmék hatalmában, pedig éveken át egy kisebbség tagja- it éltek, távol az általános gondolkodás fősodrától. Együttes erő- sikerült legyőzniük ezt a gondolkodást, és úgy változtatták meg a igot, ahogy arra a diktátorok és milliárdosok álmukban sem len- iek képesek. Elhatározták, hogy darabokra szedik ősi riválisuk, in Maynard Keynes életművét. Látszólag egyetlen közös volt nük és Keynesben, mégpedig az a meggyőződés, hogy a közgaz- zok és filozófusok eszméi erősebbek, mint a vezető üzletembe- és a politikusok érdekei.

Történetük 1947. április 1-jén kezdődött, alig egy évvel Keynes íla után, amikor negyven filozófus, történész és közgazdász gyűlt ze egy eldugott svájci faluban, Mont Pèlerinben. Némelyikük szú heteken át utazott, mire elért a találkozó helyszínére. Az itt zegyűlt tudóscsapat később a Mont Pèlerin Társaságként vonult i történelembe.

A negyven gondolkodó szabadon adhatta elő véleményét, és üttesen megalkották a kapitalista ellenállást, amely a szocialista őbbrendűség ellen vette fel a küzdelmet. „Mára természetesen k nagyon kevesen maradtunk, akikre nem hatott a szocializmus néje" – kesergett az eseményt meghirdető Hayek. Amikor a

„New Deal" még az Egyesült Államokat is a szocialista politika felé lökte, a szabad piac védelme forradalmi gondolatnak tűnt, és Hayek „reménytelenül anakronisztikusnak" érezte magát.[14]

Milton Friedman szintén részt vett a találkozón. „Ott voltam én, a fiatal, naiv amerikai, és a világ minden tájáról összesereglett, hozzám hasonlóan liberális elveket valló társaim. Saját hazájában senkit sem ismertek el, hiába volt köztük nem egy nemzetközileg is jegyzett – vagy épp feltörekvő – tudós" – emlékezett vissza később Friedman.[15] A Mont Pèlerin Társaság tagjai közül végül nem kevesebb, mint nyolcan kapták meg a Nobel-díjat.

1947-ben azonban még senki sem láthatta ezt a fényes jövőt. Európa nagy része szó szerint romokban hevert. Az újjáépítési terveket Keynes eszméi mentén rajzolták meg: a cél a teljes foglalkoztatottság, a szabad piac korlátozása és a bankok működésének erős szabályozása. A háborúra berendezkedett államot a jóléti állam váltotta fel. Csakhogy ezzel egy időben, a Mont Pèlerin Társaságnak is köszönhetően, a neoliberális gondolkodás is erőre kapott. A csoport a 20. század egyik vezető agytrösztje lett. „Óriási részt vállaltak abból a globális paradigmaváltásból, amely évtizedekre meghatározta a világ működését" – mondta Angus Burgin, történész.[16]

A 70-es években Hayeket Friedman váltotta a társaság elnöki székében. Az alacsony, szemüveges amerikai – aki még osztrák elődjénél is energikusabbnak és lelkesebbnek bizonyult – vezetésével a társaság radikalizálódott. Lényegében nem volt olyan probléma, amit Friedman ne tudott volna a kormány nyakába varrni. A megoldást pedig minden esetben a szabad piacban látta. Munkanélküliség? Szabaduljunk meg a minimálbértől. Természeti katasztrófák? A vállalatok szervezzék meg a segélyakciókat. Gyenge színvonalú ok-

ás? Privatizáljuk az iskolákat. Drága egészségügyi ellátás? Azt is uk magánkézbe, és emellett szüntessük meg a közfelügyeletet is. bítószerekkel való visszaélés? Legalizáljuk az anyagot, és bízzuk rá gunkat a piacra.

Friedman minden lehetséges eszközt bevetett, hogy a lehető szélesebb körben terjessze a nézeteit. Előadásokat tartott, véle- nycikkeket írt, rádió- és tévéinterjúkat adott, könyveket írt, és g dokumentumfilmet is készített. *Kapitalizmus és szabadság* című nyvének előszavában azt írja, hogy a gondolkodók kötelessége, gy mindig új alternatívákat kínáljanak. Az eszmék, amelyek ma g „politikailag lehetetlennek" tűnnek, egy nap „politikailag elke- hetetlenek" lesznek.

Jobb híján várni kellett a kritikus pillanat bekövetkezésére. sakis egy – akár valós, akár feltételezett – válság vezethet valódi tozáshoz" – magyarázta Friedman. – „Amikor ez a krízishelyzet következik, akkor a gyakorlati lépéseket az határozza meg, hogy lyen eszmék vannak kéznél."[17] A válság 1973 októberében jött amikor az Arab Olajexportáló Országok Szövetsége 70%-kal elte az olaj árát, és olajembargót vezetett be az USA-val és Hol- diával szemben. Az infláció az egekbe szökött, a nyugati gazdaság lig recesszióba zuhant. A „stagflációt" – ahogy a jelenséget nevez- – a keynesi elmélet egyenesen lehetetlennek gondolta, Fried- n viszont előre látta, hogy be fog következni.

Friedman mindig igyekezett hangsúlyozni, hogy a saját sikereit nagyobb részben az 1947 óta zajló közös munkának köszönheti. neoliberalizmus afféle váltóversenyként működött, ahol az agy- sztök az újságíróknak, azok pedig a politikusoknak adták tovább afétát. A befutók szerepét a Nyugat két leghatalmasabb vezetője,

Ronald Reagan és Margaret Thatcher töltötte be. Amikor utóbbit megkérdezték, mit tart élete legnagyobb győzelmének, Thatcher azt felelte, hogy „az új Munkáspártot." A neoliberális Tony Blair vezetésével ugyanis a konzervatív politikus szociáldemokrata ellenfele is az ő világnézetét tette magáévá.

Az egykor radikálisnak bélyegzett eszme kevesebb mint 50 év alatt meghódította a világot.

A neoliberalizmus leckéje

Egyesek szerint manapság teljesen mindegy, kire szavazunk. Bár a jobb- és baloldal ma is létezik, egyiknek sincs kiforrott terve a jövőre nézve. A sors furcsa fintora, hogy épp az eszmék hatalmában hívő Hayek és Friedman neoliberális agyszüleménye az, ami meggátolja az újabb eszmék kifejlődését. Valóban úgy tűnik, hogy elérkeztünk „a történelem végéhez", ahol a liberális demokrácia az utolsó állomás, és a „szabad fogyasztó" az emberi faj végső állapota.[18]

Amire Friedman 1970-ben átvette a Mont Pèlerin Társaság elnökségét, a legtöbb filozófus és történész már elhagyta a tábort, mondván, a viták egyre inkább a gazdaság felé tolódtak el.* Való

* Élete vége felé Friedman azt nyilatkozta, hogy csak egy filozófus volt, akit mélyebben tanulmányozott élete során, mégpedig az osztrák Karl Popper. Popper azt mondta, hogy a jó tudomány alapja a „megcáfolhatóság", azaz, hogy olyan dolgokat keressünk, amelyek nem illenek az elméletünkbe. Ugyanakkor ennek legtöbbször épp az ellenkezőjét tapasztalhatjuk. Úgy tűnik, pontosan ez az oka annak, hogy a neoliberalizmus – és Friedman maga is – tévedett.

z, utólag kijelenthető, hogy Friedman érkezésével beköszöntött
ı kor, amikortól a közgazdászok lettek a nyugati világ vezető gon-
kodói – és ez a korszak ma is tart.[19]

A menedzserek és technokraták világában élünk, akik azt hirde-
hogy „összpontosítsunk csak a probléma megoldására. Fóku-
ljunk a megélhetésre." A politikai döntéseket a szükségletek for-
lják – semlegesen és tárgyilagosan, mintha nem lenne más vá-
tási lehetőség. Keynes már a maga korában is megfigyelte ezt a
denciát. „A gyakorlati emberek, akik úgy hiszik, hogy mentesek
értelmiségi befolyástól, valójában csak a néhai közgazdászok szel-
ıi rabszolgáiként tengődnek" – írta Keynes.[20]

Amikor a Lehman Brothers 2008. szeptember 15-én összeom-
, és a 30-as évek óta legsúlyosabb válságot generálta, nem volt
tünk semmilyen alternatíva. Senki nem végezte el azt a munkát,
i ehhez feltétlenül kellett volna. Az értelmiségiek, újságírók, poli-
ısok hosszú éveken át állították, hogy elértünk a „nagy narratí-
" korának határára, és az ideológiák helyett már csak a pragmatiz-
sra jut idő.

Természetesen ma is büszkék lehetünk arra a szabadságra, ame-
elődeink nemzedékei kiharcoltak nekünk. A kérdés azonban az,
y mit ér a szólásszabadság, ha már nincs semmi értelmes mon-
ivalónk? Mi értelme az egyesülési szabadságnak, ha nincs miért
zeállnunk? Mi haszna a szabad vallásgyakorlásnak, ha már úgy-
ı hiszünk semmiben?

Egyrészről a világ mind gazdagabbá, biztonságosabbá és egész-
ésebbé válik. Napról napra egyre többen jutnak el a Bőség Föld-
. Ez hatalmas siker. Másrészt viszont itt lenne az ideje, hogy mi, a
ég Földjének lakói új utópiát jelöljünk ki magunknak. Kalibrál-

juk újra az emberiség GPS-ét. „A fejlődés az utópiák megvalósítása" – írta Oscar Wilde több mint száz évvel ezelőtt.[21] 15 órás munkahét, univerzális alapjövedelem, határok nélküli világ... Megannyi őrült álom – de vajon meddig maradnak azok?

Ma sokan kételkednek, hogy az „emberi eszme és meggyőződés a történelem fő mozgatórugója" – ahogy azt Hayek a neoliberalizmus bölcsőjénél megállapította. „Borzasztó nehéz elképzelnünk, hogy a meggyőződésünk különbözhet a valóságtól."[22] Meglehet, hogy egy vagy két generáció múlva érnek be az eszméink. Éppen ezért van szükségünk olyan gondolkodókra, akik nemcsak türelmesek, de „mernek utópisták lenni."

Legyen ez Mont Pèlerin tanulsága. Legyen ez a mantrája mindenkinek, aki egy jobb világról álmodik, hogy ne fordulhasson elő, hogy eljön az éjfél, és mi ott állunk üres kézzel, tanácstalanul, várva a földönkívüli megváltásra, ami soha nem jön el.

Az eszmék, legyenek bármennyire elrugaszkodottak, már számtalanszor megváltoztatták a világot, és ez ezután sem lesz másképp. Keynes szavaival élve, „a világot csakis ez mozgatja."[23]

Az utópia a horizont. Ha közelebb lépek kettőt,
ő két lépést távolodik. Még tíz lépést teszek felé,
ő pedig még tíz lépéssel hátrébb kerül.
Bármennyit megyek is, soha nem érhetem el.
Mi hát az utópia értelme?
Csak ennyi: mindig tovább kell haladnunk.

Eduardo Galeano (1940–2015)

Epilógus

Tegyük fel még egyszer, utoljára a kérdést: hogyan valósíthatjuk meg az utópiát? Hogyan lesz az eszméből valóság?

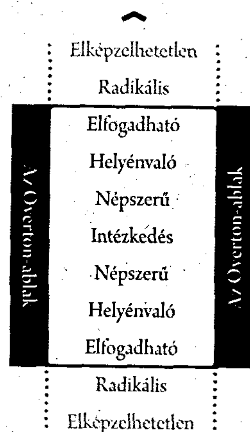
Az ideáltól a valóságig vezető út mindig is lenyűgözött. Az egykori porosz államférfi, Otto von Bismarck híres mondása szerint „a politika a lehetőségek művészete." És valóban, amikor a Westminsterből vagy Washingtonból érkező híreket figyeljük, tényleg ez lehet az érzésünk. Létezik azonban egy másfajta politika, amely még fontosabb. Ez a Politika, nagy P-vel, amely nem a szabályokról, hanem forradalomról szól. Nem a lehetőségek művészetéről, hanem arról, hogy a lehetetlent megkerülhetetlenné tegyük.

Ez a politikai aréna sokkal több politikust képes befogadni – tulajdonképpen mindenkit, a kukástól a bankárig, a tudóstól a cipészig, az írótól az olvasóig. Ez a Politika pedig élesen különbözik a kisbetűs politikától. Amíg utóbbi a status quo megerősítésén fáradozik, előbbi szabadságot és új irányt követel.

Overton ablaka

;y amerikai ügyvéd, Joseph Overton mutatott rá először a nagybe-
s Politika mechanizmusára még a 90-es években. Egy egyszerű
rdéssel indított: miért van az, hogy rengeteg jó ötletet nem vesz-
k komolyan?

Overton rájött, hogy a politikusok – amennyiben az a szándé-
k, hogy újraválasszák őket – nem engedhetnek meg maguknak
ságosan extrém nézeteket. A hatalom megtartásának érdekében
ndig tartaniuk kell magukat az elfogadhatóság kereteihez. Az elfo-
łhatóság ablakában csakis olyan elképzeléseknek jut hely, ame-
ket a szakértők jóváhagytak, a statisztikusok alaposan kielemez-
, és amelyek jó eséllyel törvényi szintre juthatnak – anélkül, hogy
:údulást keltenének.

›ra. Az Overton-ablak (Forrás: Hydrargyrum: Overton-ablak, CC BY-SA
:ensz alapján)

Bárki, aki az Overton-ablakon kívül próbálkozik, veszélyes terepre téved, ugyanis rögtön megkapja az „irreális", „felelőtlen" és az „észszerűtlen" jelzőket. És hogy ki aggatja ezt rá? Természetesen a média, az ablak kérlelhetetlen őrzője. A tévében nagyon kevés időt szánnak azokra, akik valami alapvetően más véleményt fogalmaznának meg. A beszélgetős műsorokban rendre ugyanazokkal az emberekkel találkozunk, akik valahogy mindig ugyanazt mondják.

Mindezek ellenére igaz, hogy a társadalom pár évtized leforgása alatt is képes teljesen megváltozni. Az Overton-ablak sem változtathatatlan. Klasszikus stratégia, ha olyan sokkoló és felforgató gondolatokkal állunk elő, amelyekhez képest bármi, ami egy kicsit is kevésbé radikális, rögtön helyénvalónak fog tűnni. Más szóval, úgy lehet elfogadhatóvá tenni a radikális gondolatot, ha kitágítjuk a radikalizmus határait.

Amerikában Donald Trump, az Egyesült Királyságban Boris Johnson, Hollandiában pedig az iszlamofób Geert Wilders járatta csúcsra ezt a stratégiát. Ha nem is lehet minden szavukat mindig komolyan venni, az mindenképp elmondható, hogy megtanulták használni az Overton-ablakot. Sőt, tulajdonképpen az elmúlt évtizedekben az ablak egyre inkább a jobboldal felé tolódik el, mind gazdasági, mind pedig kulturális kérdésekben. Amikor a neoliberális közgazdászok félretették a gazdasági vitát, a jobboldal lecsapott a vallás és a migráció témájára is.

Óriási változásnak vagyunk szemtanúi, hiszen történelmileg a Politika a baloldal sajátja volt. *Légy realista, követeld a lehetetlent!* – szólt a '68-as párizsi tüntetések egyik ismert jelszava. A rabszolgaság felszámolása, a nők emancipációja, a jóléti állam felemelkedése –

ind progresszív eszmék, amelyeket eleinte őrült és irracionális láz-
noknak tartottak, azóta mégis alapvetésnek számítanak.

Úgy tűnik azonban, manapság a baloldal megfeledkezett a Poli-
a művészetéről. Sőt, még rosszabb a helyzet, hiszen sok baloldali
ndolkodó és politikus a saját táborában próbálja elcsitítani a radi-
lis hangokat pusztán azért, mert félnek a szavazatok elvesztésétől.
t az attitűdöt nevezem én a „lúzer-szocializmus" jelenségének.

Nemzetközi jelenségről van szó, amely világszerte számos balol-
li mozgalomra és gondolkodóra igaz, legyen szó szakszervezetek-
, pártokról, újságírókról vagy egyetemi professzorokról. A „lúzer-
›cialisták" világnézete szerint a neoliberálisok kisajátították az ér-
ést, az ítélkezést és a statisztikát is, így a baloldalnak csak az
:elmek maradtak. A szívük legalább jó helyen van. A lúzer-szo-
listákban túlcsordul az együttérzés, és mélységesen igazságtalan-
ᴄ tartják a jelenlegi intézkedéseket. Látván a jóléti állam széthul-
ít, görcsösen próbálják menteni, ami még menthető. Ám ami-
: minden kötél szakad, a lúzer-szocialista megpróbálja felvenni a
:ztyűt az ellenfél érvei ellen, szó nélkül elfogadva a vita kiinduló-
ıtjainak valódiságát.

„Igen, tény, hogy az államadósság kezelhetetlen, de megtehet-
, hogy több bevételfüggő programot indítunk."

„A szegénység elleni küzdelem rendkívül költséges, de ez is ré-
a civilizált nemzetnek."

„Valóban magasak az adók, de mindenkinek a saját képességei
rint kell részt vállalnia a közterhekből."

Így érvelnek a lúzer-szocialisták, ám elfelejtik, hogy az igazi
ıd nem az államadósság, hanem a túlhajtott háztartások és vállal-
ások. Nem gondolnak bele, hogy a szegénység elleni küzdelem

valójában befektetés, ami bőségesen megtérül. És végül arról is meg-
feledkeznek, hogy amíg a kukások és a nővérek megszakadnak a
semmiért, addig a bankárok és az ügyvédek boldogan dőzsölnek.

A lúzer-szocialistának csak az ellenfél megszorítása és az ő mon-
dandójának a tagadása maradt, semmi más. Privatizációellenesség,
megszorítás-ellenesség, elitellenesség. Mindig valami ellen ágálnak,
csoda-e ezek után, ha a választók azt kérdezik, mit képviselnek való-
jában? Mi mellett áll ki a lúzer-szocialista?

Időről időre támogatásukról biztosítják a társadalom számkive-
tettjeit: a szegényeket, a leszakadókat, a menedékkérőket, a fogya-
tékkal élőket, a kirekesztetteket. Elítélik az iszlámellenességet, a
homofóbiát és a rasszizmust. Lépten-nyomon felszólalnak a világ
kettészakadása ellen, a szegények és a gazdag egy százalék közötti fe-
szültség ellen, és vissza akarnak találni a választóikhoz, akik már rég
elhagyták őket.

De a lúzer-szocialisták legfőbb baja nem az, hogy tévednek, ha-
nem az, hogy nincs mondanivalójuk. Egyszerűen üresek. Nincs ér-
vényes történetük, és ha lenne, sem tudnák, hogyan fogalmazhatnák
meg azt.

Ráadásul gyakran azt látom, hogy a baloldaliak kifejezetten sze-
retnek veszíteni. Mintha csak a bukás, a balsors, és az őket ért sére-
lem mind azt bizonyítanák, hogy nekik van igazuk. „Van egyfajta
aktivitás" – írja Rebecca Solnit a *Hope in the Dark* című könyvében
– „ami inkább az identitás keresését szolgálja, semmint a valós ered-
ményeket." Donald Trump nagyon is jól érti, hogy az emberek több-
sége a győztesekhez akar tartozni. („Olyan sok győzelemben lesz ré-
szünk együtt, hogy már unalmas lesz mindig nyernünk.") A legtöb-

n nem tudnak azonosulni a jó szamaritánus szánalmával és le-
szkedő hangnemével.

Sajnos a lúzer-szocialisták elfelejteni látszanak, hogy a baloldal ténete a remény és a fejlődés narratívájára épül. Ezalatt nem olyan ratívát értek, amely csak néhány hipsztert érdekel, akik a sztkapitalista világról filozofálgatnak, miután elfogyasztanak né- ny vaskos kötetet (és még ki tudja mit). A baloldali értelmiség leg- gyobb bűne, hogy alapvetően arisztokratává vált. Írásaikban feles- esen túlbonyolított, csak kevesek által érthető zsargonnal beszél- k az egyébként pofonegyszerű témákról, ezzel elidegenítve guktól az embereket. Ha nem vagyunk képesek elmagyarázni az éljainkat egy viszonylag értelmes, tizenkét éves gyereknek, akkor gunkra kell vetnünk. Olyan narratívára van szükségünk, amely az agemberek milliói számára is tökéletesen érthető.

Ehhez először is vissza kell szereznünk a fejlődés nyelvét.

Reformok? Még szép! Szabjuk át teljesen a pénzügyi szektort. nyszerítsük a bankokat a nagyobb tőkepuffer építésére, hogy ne noljanak össze azonnal, ha beköszönt egy újabb válság. Szakítsuk et kisebb darabokra, ha kell, hogy legközelebb ne az adófizetők- k kelljen állni a számlát azzal az ürüggyel, hogy a bankok „túl na- ok, hogy bebukjanak." Tárjuk fel és szüntessük meg az adóparadi- omokat, hogy a gazdagok se mentesüljenek a közteherviselés alól, a könyvelőik rendesen végezhessék a munkájukat.

Meritokrácia? Jöhet! Végre aszerint fizessük az embereket, hogy ennyiben járulnak hozzá a társadalomhoz. A szemétszállítók, a vérek, és a tanárok is megérdemlik a jelentős emelést, míg a lob- sták, ügyvédek és bankárok irreális fizetéseinek véget vethetnénk. rsze, továbbra is szabadon végezhet bárki olyan munkát, amellyel

a közt károsítja, de akkor készüljön fel rá, hogy ez a luxus jelentős adóterhekkel jár.

Innováció? Sosem lehet elég! Még most is rengeteg tehetség megy veszendőbe. A legjobb egyetemek kiválóságai egykor a tudomány, a közszolgálat és az oktatás javára fordították tudásukat, ma viszont sokkal valószínűbb, hogy a bankszektorban, a jogi hivatásban vagy a Google és a Facebook reklámszakemberei között találják meg a számításukat. Álljunk meg egy percre és gondoljunk bele, mi történik. A közoktatás által kinevelt zseniket elhappolják a pénzgyárak, és a kivételes tehetségek így arra teszik fel az életüket, hogy minél agyafúrtabb módon szabadítsanak meg minket a pénzünktől. Szédítő, ugye? Képzeljük csak el, mi lenne, ha nemzedékünk legjobbjai a kor legnagyobb kihívásain dolgoznának. Klímaváltozás, elöregedő társadalom, egyenlőtlenség – csak, hogy néhány példát említsek. Ezt nevezném igazi innovációnak.*

Hatékonyság? Ez lenne az egész lényege. Gondoljunk bele: minden egyes dollár, amit egy hajléktalanra fordítunk, háromszorosan térül meg, ha a kórházi, rendőrségi és bírósági kiadásokat nézzük. Próbáljuk elképzelni, micsoda eredmény lenne, ha felszámolhatnánk a gyermekszegénységet. Ezeknek a problémáknak a megoldá-

* És ha már itt vagyunk, ki más is állhatna ennek az élére, mint a történelem legnagyobb befeketője: a kormány? Elvégre szinte minden innovációt az adófizetők finanszíroznak. Az új iPhone-unk összes alapvető technológiai megoldása – a kapacitív szenzorok, az SSD-memória, a GPS, az internet, a celluláris kommunikáció, Siri, a microchipek és az érintőképernyő – mind állami pénzből fizetett kutatók találmányai. Lásd Mariana Mazzucato: *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (2013).

sokkal hatékonyabb, mintha csak „kezelni" próbálnánk őket, ami sszú távon lényegesen többe kerül.

Számoljunk le az „állam bácsival"? Ideje volna. Dobjuk ki az állás-esőknek szánt, értelmetlen és lekezelő tanfolyamokat (azokat, ıelyek igazából csak elnyújtják a munkanélküliség időszakát). gyjunk fel a segélyért folyamodók vegzálásával és lealacsonyítá-al. Adjuk meg mindenkinek az alapjövedelmet – ha úgy tetszik, tessünk bele közvetlenül az emberekbe –, hogy mindenki maga vezhesse meg, hogy mihez kezd az életével.

Szabadság? Ezt már szeretem! Jelen pillanatban a munkavállalók ıb, mint egyharmada felesleges munkát végez, azaz olyasmivel lalkozik, amit ő maga is értelmetlennek talál. Nem is olyan rég száz pénzügyi tanácsadó előtt beszéltem a céltalan munkák nö-vő arányáról. Megrökönyödésemre, egyetlen méltatlankodó ıg sem hallatszott a közönség soraiból, sőt, később a bárpultnál ben is bevallották, hogy néhány jól fizető, de egyébiránt feles-:s megbízás után kerültek olyan anyagi helyzetbe, hogy meg-edhették maguknak a kevésbé jól fizető, de értelmesebb felada-ıt.

Az ő történeteik arra emlékeztetnek, amikor a tehetséges sza-úszó újságírók bevállalják, hogy PR-anyagokat írnak az általuk ébként gyűlölt cégeknek, hogy az így szerzett pénzből finanszí-ıassák az oknyomozó cikkeiket (nem egyszer ugyanezen cégek ıödéséről). A világ, úgy látszik, teljesen kifordult önmagából. A lern kapitalizmus ezek szerint arról szól, hogy a kielégítő tevé-ıségeket csak akkor űzhetjük, ha elég pénz szedünk össze... a ımságokból.

Eljött az idő, hogy újraértelmezzük a munka fogalmát. Amikor a rövidebb munkahétről beszélek, nem a hosszú, nyomasztó semmittevéssel töltött hétvégéket hiányolom. Azt akarom, hogy olyan dolgokkal töltsük az időnket, amiket valóban a szívügyünknek tekintünk. Néhány éve az ausztrál Bronnie Ware megjelentetett egy könyvet, *The Top Five Regrets of the Dying (Öt dolog, amit megbánunk a halálos ágyon),* amely az ápolói munkája során megismert betegekről szólt.* Nem meglepő, hogy senki sem említette, hogy nem szentelt több figyelmet a munkatársai PowerPoint-prezentációinak, vagy nem ült be több meetingre, hogy brainstormingoljon a hatékonyabb munkavégzésről. A lista első helyén ez állt: „Azt kívánom, bár lett volna elég merszem saját magamhoz híven élni, és nem azt tenni, amit mások vártak tőlem." A második pedig így szólt: „Bár keményebben dolgoztam volna."

Mind a bal-, mind a jobboldal azt szajkózza, hogy több munkára és több munkahelyre van szükség. A legtöbb politikus és közgazdász szemében a munka morálisan semleges: minél több, annál jobb. Én azt mondom erre, hogy eljött az idő egy új munkaszemléletre. Nemcsak azért kell küzdenünk, hogy több állás legyen, és magasabb béreket kapjunk, hanem azért is – sőt, elsősorban azért – hogy a munkánknak legyen valódi értéke. Akkor látjuk majd, hogy ha marketinggel, ostoba adminisztrációval és ócskaságok gyártásával foglalkozunk, akkor *nőni* fog a munkanélküliség. Viszont, ha több időt fektetünk az igazán értelmes dolgokba, akkor *csökkenthetjük* azt.

* Bronnie Ware: *The Top Five Regrets of the Dying. A Life Transformed by the Dearly Departing* (2012).

Még két tanács a végére

úzer-szocialistáknak abba kell hagyniuk, hogy saját erkölcsi fel-
ɔbrendűségükben és idejét múlt eszméikben dagonyázzanak. Aki
ɔgresszívnek vallja magát, annak nemcsak energiát, hanem új öt-
ɛket is fel kell mutatnia; nem elég felháborodnia, reményt is kell
ɪjtania; és az erkölcsösség mellett hajthatatlannak is kell lennie. A
ɛr-szocialistákból mindenekelőtt az hiányzik, ami a politikai vál-
áshoz a legjobban kell: a meggyőződés, hogy létezik jobb megol-
. A hit, hogy az utópia tényleg megvalósulhat.

Nem állítom, hogy könnyű feladat elsajátítani a nagybetűs Poli-
ıt. Épp ellenkezőleg. Az első és legnagyobb akadály rögtön az,
ʒy egyáltalán komolyan veszi-e bárki az általunk képviselt eszmét.
ɔl szólt az elmúlt három évem, mely során az univerzális alapjö-
elem, a rövidebb munkahét és a szegénység megszüntetése mel-
érveltem. Újra és újra azt mondták, hogy az elképzeléseim nem
isak, sosem lenne rájuk elég pénz, vagy csak simán lehülyéztek.

Eltartott egy darabig, mire leesett, hogy nem azért vonták két-
ɔe az elképzeléseim és a valóság közti kapcsolatot, mert hibásan
ɛltem. Nem, itt arról van szó, hogy a kritikusaim így fogalmazták
ʒ, hogy az eszmék, amiket képviselek, nem illenek bele a meg-
ɛott világnézetükbe. Ha valakit el akarunk hallgattatni, annak a
obb módja, ha elérjük, hogy az illető hülyének érezze magát. Ez
ɔ is, mint a cenzúra, mert ebben az esetben garantáltan nem mer
d megszólalni.

Amikor először írtam az alapjövedelemről, a legtöbben nem is
ɔttak róla. Most, három évvel később már a csapból is ez folyik.
ıországban és Kanadában máris nagyszabású kísérleteket jelen-

tettek be. A Szilícium-völgyben is komoly támogatói vannak a dolognak. A *2. fejezetben* említett GiveDirectly hamarosan nagyszabású alapjövedelemmel kapcsolatos tanulmányt indít Kenyában. Hazámban, Hollandiában pedig nem kevesebb, mint 20 önkormányzat vezeti be az alapjövedelmet.

A hirtelen felbolydulás mögött a 2016. június 5-én megtartott svájci népszavazás állt. Öt évvel ezelőtt talán csak néhány száz svájci tudta, mi fán terem az alapjövedelem, de ma már egészen más a helyzet. Az előterjesztést jelentős többséggel leszavazták ugyan, de ne feledjük, hogy 1959-ben a svájci férfiak többsége ugyancsak nagy többséggel utasított el egy másik, hasonlóan bizarr, utópista javaslatot: a nők szavazati jogát. Amikor 1971-ben újra szavaztak a kérdésben, a többség már a jogegyenlőség mellett foglalt állást.

Amit ezzel mondani akarok: a svájci népszavazás nem a társadalmi párbeszéd vége, hanem a kezdete. A könyvem első, holland kiadásának megjelenése óta beszéltem róla Párizsban, Montrealban, New York-ban, Dublinban és Londonban. Bármerre is jártam, mindenhol lelkesen fogadták az ötletet, pontosan ugyanazon okok miatt. A 2008-as gazdasági válság, valamint a Brexit és Donald Trump korának beköszöntével egyre többen és többen éheznek a xenofóbia és az egyenlőtlenség valódi, radikális ellenszerére. Arra, hogy végre eljöjjön egy szebb új világ. Arra, hogy felcsillan az új remény. Röviden: egy új utópiára.

Végezetül két tanácsot szeretnék adni mindenkinek, aki készen áll rá, hogy megvalósítsa a fentiekben felvázolt eszméket. Először is, vegyétek észre, hogy sokan vannak, akik úgy gondolkodnak, mint ti. Rengetegen. Számtalan olvasómmal találkoztam, akik azt mondták, hogy bár teljes mértékben hisznek a könyvem eszméiben, de a vilá-

got korrupt, önző helyként ismerik. Minden esetben ugyanazt válaszoltam nekik: kapcsolják ki a tévét, nézzenek körül és *szerveződjenek.* A legtöbb embertársunknak valóban helyén van a szíve.

A második tanácsom az, hogy vastagabb bőrre lesz szükségetek. Ne hagyjátok, hogy bárki eltántorítson titeket. Ha meg akarjuk változtatni a világot, nem szabad törődnünk azzal, hogy mások valószerűtlennek, észszerűtlennek vagy lehetetlennek tartják az ötleteinket. Ne feledjük: azokat, akik a rabszolgaság eltörléséért, a nők egyenjogúságáért, vagy az azonos neműek házasságáért harcoltak, szintén őrültnek tartották egykor. Egészen addig, amíg a történelem igazat nem adott nekik.

A szerzőről

ıutger Bregman Európa egyik legfontosabb fiatal gondolkodója. Négy történelmi, filozófiai és gazdasági kérdéseket feszegető könyve ·lent meg eddig. A *History of Progress* (A fejlődés történelme) című ötete elnyerte a belga Liberales díjat 2013-ban, illetve kétszer is jeılték a nagy presztízsű Európai Sajtó Díjra a *The Correspondent* című lapnál végzett munkájáért. Az *Utópia realistáknak* holland kiadáı az eladási listák élére került, és neki is köszönhető, hogy az alapjöıdelem témája a nemzetközi sajtóban is egyre felkapottabb lett. Iunkája a *The Washington Postban*, a *The Guardianben* és a BBC-n is ıbbször feltűnt az elmúlt években.

A könyv megmutatja, hogy a látnoki eszmékből igenis létrehozható egy valóban működőképes társadalom. A civilizáció összes mérföldkövéről – a rabszolgaság eltörlésétől a demokrácia kezdetéig – elmondható, hogy a többség szemében sokáig csupán utópisztikus fantáziának tűntek. Az új utópiák, mint például a garantált alapjövedelem és a 15 órás munkahét, akár már a mi életünk során is valóra válhatnak.

„Az új eszmék holland csodagyereke"
The Guardian

„Meghökkentő, közérthető és a berögződéseinknek sokszor ellentmondó könyvében Bregman egyszerű, ám nagyszerű ötleteket vizsgál, amelyek szebbé tehetik a világunkat."
Brian Eno

„Ezt a könyvet most kell elolvasni. Nincs benne semmi disztópia: ehelyett gyakorlatias elképzeléseket nyújt arról, hogyan élhetne jobban a következő generáció."
Jeanette Winterson

„Ha torkig vagy a közhelyektől hemzsegő vitákkal, és az unalomig ismételt baloldali-jobboldali klisékkel, akkor az *Utópia realistáknak* igazi felüdülést jelent majd, tele merész gondolatokkal, friss eszmékkel, fiatalos stílussal, és bizonyítékokkal alátámasztott érveléssel."
Steven Pinker

„Az új *Zeitgeist* fontos darabja, amely ugyanannyira szól a ma álmodozóinak, mint a jövő realistáinak."
Danny Dorling

9 789632 785745
3995,– Ft

cserkiado.hu

Rutger Bregman

UTOPIA

REALISTÁKNAK

Garantált alapjövedelem?

15 órás munkahét?

THE *SUNDAY TIMES* BESTSELLER